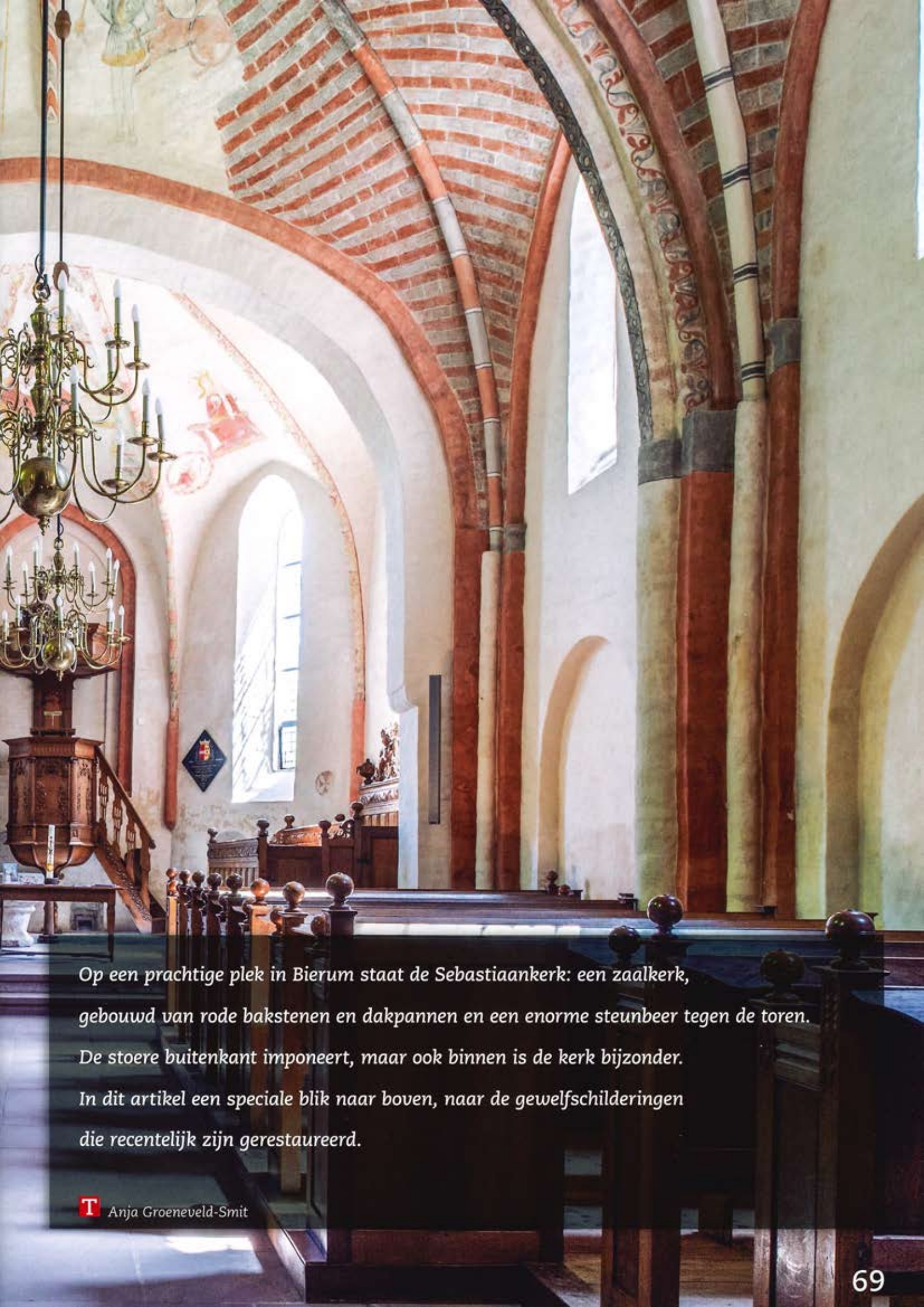

Sebastiaankerk Bierum Conservatie gewelfschilderingen 2019

Op een prachtige plek in Bierum staat de Sebastiaankerk: een zaalkerk, gebouwd van rode bakstenen en dakpannen en een enorme steunbeer tegen de toren. De stoere buitenkant imponeert, maar ook binnen is de kerk bijzonder. In dit artikel een speciale blik naar boven, naar de gewelsschilderingen die recentelijk zijn gerestaureerd.

De Sebastiaankerk dateert uit de eerste helft van de dertiende eeuw, de overgangperiode van de laatromaanse kerkenbouw. In de veertiende eeuw werd het halfronde koor aan de oostzijde vervangen door een driezijdig gesloten koor in de vroeg-gotische bouwstijl. Deze zaalkerk telt drie traveeën: drie ruimten overdekt met koepelgewelven tussen kolommen in het schip van de kerk. En daarachter aan de oostzijde de veertiende-eeuwse koortravee. De koepelgewelven hebben elk zes gewelfvlakken die gescheiden worden door gedecoreerde ribben die op het hoogste punt van de gewelven bij elkaar komen in rozet- en stervormige sluitstenen met decoratie.

De Sebastiaankerk is gebouwd in de periode waarin de katholieke godsdienst nog de enige religie in Europa was die gevierd en beleden werd. Tot de Reformatie in de Nederlanden doordrong. Groningen werd als laatste gewest van de Nederlanden in 1594 door het staatsleger van Prins Maurits en zijn neef Willem Lodewijk bevrijd van de Spaanse katholieke overheersing. Groningen werd protestant en

de katholieke godsdienst werd verboden. De kerken werden ontdaan van beelden, altaren en andere 'paapse uitingen'. De gewelf- en muurschilderingen verdwenen voor een aantal eeuwen achter een laag witkalk. In Bierum werd daarmee een begin gemaakt in het jaar 1605.

Schade aan de kerk

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn zowel de kerk als de toren ernstig beschadigd: gapende gaten in de toren en het dak. De gewelven van de kerk dreigden in te storten. In de periode 1948-1950 werden de kerk en de toren gerestaureerd. De gewelfschilderingen in het schip en het koor van de kerk, die eeuwenlang verborgen bleven onder een laag witkalk, werden door restaurateur Gerhard Jansen (1878-1956) weer aan het licht gebracht.

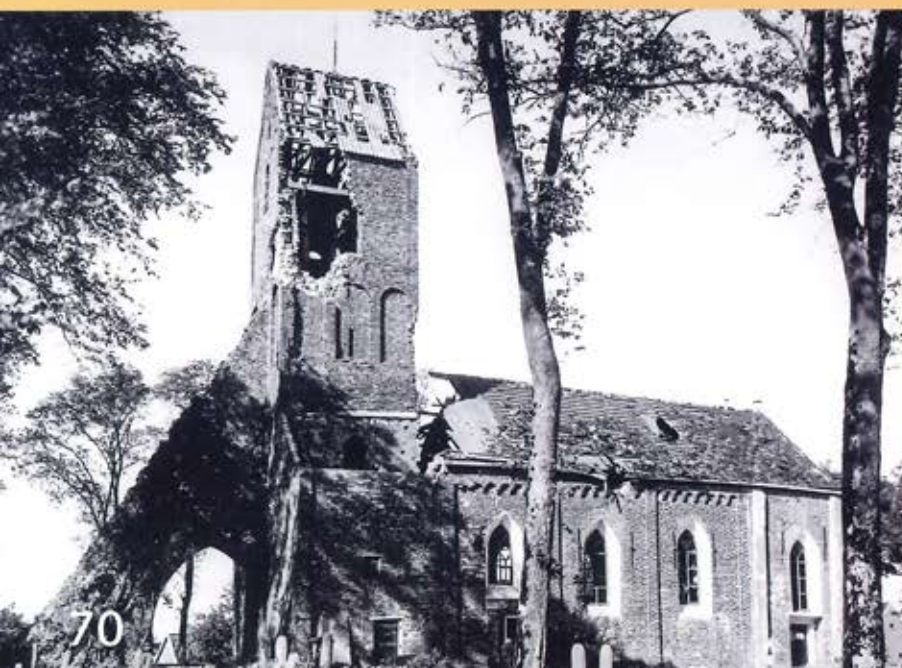
De schade was zo enorm dat een groot deel van de oorspronkelijke gewelfschilderingen moeilijk te achterhalen was en daardoor verloren is gegaan. Op relatief weinig plaatsen was nog authentiek pleisterwerk met een middeleeuwse afwerking te vinden. Het meeste pleisterwerk bevond zich nog in het derde schipgewelf en het koor. De restaurateur zal zijn eigen interpretatie en reconstructie aan de schilderingen gegeven hebben. Jammer genoeg is er geen informatie of documentatie van deze naoorlogse restauratie bewaard gebleven. Herstel en restauratie was na zeventig jaar noodzakelijk voor het behoud van de Sebastiaankerk.

Steigers in de kerk

Van mei tot november 2019 stonden er steigers in de Sebastiaankerk. In samenwerking met restauratieschilders Veldman en Veltman en Daniel Oudman, restauratiestukadoor, werkte het restauratieteam Bouwhuis en Journee aan het herstel van bevestigingschade en behoud van het pleisterwerk en de gewelf- en muurschilderingen.

In Bierum was veel pleisterwerk verpulverd en groene algaanslag zichtbaar. Er waren bovendien veel scheuren zichtbaar die duidelijk gerelateerd konden worden aan de aardbevingen. De insteek van deze werkzaamheden was sober en doelmatig; behouden waar dat nodig is en met beleid restauratie toevoegen of vervangen.

De gewelven werden eerst met een stofzuiger ontdaan van spinrag en daarna droog gereinigd. De witte waas, kalkresten en algaanslag

werden verwijderd. Daarna werden losse verfschollen en het losliggend pleisterwerk met kalk/krijtinjecties vastgezet. Vervolgens werd gewerkt aan de gewelnschilderingen en de baksteenimitaties. Met enorme precisie werden scalpelmessjes en injectienaalden met injectielijm gebruikt om losse pleisterlagen en verfschollen vast te zetten en de decoraties te restaureren.

waar nodig is het pleisterwerk van een nieuwe laag kalkverf voorzien. In alle kerken en oude gebouwen vinden oncontroleerbare klimatologische processen plaats. Temperatuur- en vochtigheidsverschillen hebben nadelige invloed op de pleister- en verflagen. Het pleisterwerk kan scheuren of barsten, aangetast worden door zoutuitbloei en vochtplekken en verkleuringen vertonen.

Als laatste werd het pleisterwerk van de muren onder handen genomen. Vooral de onderzijde van de muren waren aangetast door vocht en zouten: veel verkleuringen, kapot en verpulverd pleisterwerk en groene aanslag. Niet alleen van onderaf, maar ook door vochtinwerking van buitenaf was schade ontstaan. Het losliggende en beschadigde pleisterwerk is vervangen en

Rode bakstenen als van Groninger klei

Bij binnenkomst in de kerk valt direct de rode kleur van de bakstenen op: in de eerste drie traveeën is veel baksteenimitatie te zien. In verschillende patronen die per gewelf en per gewelfvlak kunnen verschillen, is deze baksteenimitatie met rode en zwart/grijs/witte verf ooit direct op de gemetselde bakstenen aangebracht. In deze gewelven, de ribben en de bogen daartussen, werd veel bevestigsschade geconstateerd. Van de oorspronkelijke baksteenimitatie was weinig meer over; die was bij eerdere restauraties overgeschilderd. Daardoor zullen de patronen en kleuren er anders uitzien dan de oorspronkelijke dertiende-eeuwse gewelven.

Twee heiligen

In de derde travee, vlak voor het koor, zijn als fragmenten in de baksteenimitaties, de veer-

GRONINGER KERKEN

*Groninger Kerken:
medio 2023:
101 kerken,
2 synagogen,
9 (vrijstaande) torens,
62 kerkhoven,
700 vrijwilligers,
1000 culturele
evenementen
en 6000+ donateurs.*

tiende- of vijftiende-eeuwse schilderijen van twee heiligen geschilderd. Rechts Sebastiaan, van wie we mogen aannemen dat hij de patroonheilige van deze kerk moet zijn geweest omdat zijn naam zo duidelijk daarnaast geschreven staat. Links staat een andere heilige die een tiara op zijn hoofd draagt en dus een paus moet zijn. Onder zijn rechterarm draagt hij een boek en links een staf. Algemeen wordt aangenomen dat het Paus Gregorius moet zijn, maar de naam Fabianus wordt ook regelmatig genoemd.

Sebastiaan leefde in de derde eeuw en had een hoge functie in het Romeinse leger van keizer Diocletianus, een christenvervolger. Toen de keizer ter ore kwam dat Sebastiaan zich bekeerd had tot het christendom, liet hij hem martelen. Vastgebonden aan een paal werd hij door boogschutters doorzeefd met pijlen. Sebastiaan doorstond dat geweld maar werd daarna doodgeknuppeld en in het riool gegooid. Hij werd begraven in de catacomben van Rome. Een eeuw later werd op die catacomben de Basilica Sebastiano gebouwd waar ook de relieken van de heilige Fabianus begraven werden.

Sebastiaan en het beest

Half achter Sebastiaan staat een leeuw of een ander rood dier. Zijn kop loopt door achter de schouder en arm van Sebastiaan. Het leek eerst alsof Sebastiaan en de leeuw in dezelfde tijd zijn aangebracht. Maar tijdens de conservatie werd ontdekt dat de leeuw op een oudere laag is geschilderd. Toen de restauratieverf werd verwijderd, kwamen er details van de leeuw aan het licht waardoor de gelaagdheid zichtbaar werd. In dit travee zijn meerdere eeuwen zichtbaar: de dertiende-eeuwse baksteenimitatie en het dier uit de dertiende eeuw en de

veertiende-eeuwse schilderijen van Gregorius (of Fabianus) en Sint Sebastiaan. Zowel over de heilige links in het gewelf als over de punt en de veren van de pijl van Sebastiaan zou in de toekomst nog nader onderzoek gedaan kunnen worden.

Het koorgewelf

Aan de oostzijde van de kerk is het koor, vóór de Reformatie het exclusieve terrein voor de geestelijkheid. De schilderijen in de zes gewelfvlakken van het koor zijn voor een groot gedeelte naoorlogse reconstructies van de restaurateur Gerhard Jansen.

Centraal in het koorgewelf staat Christus, de Maiestas Domini, zittend op zijn troon, ze-

genend afgebeeld. Hij is omgeven door de vier symbolen van de evangelisten: links in de top van het gewelfvlak de mens (of een engel) van Mattheus en rechts de adelaar van Johannes die nog bijna compleet en, in verhouding, verfijnd geschilderd waren. Rechtsonder de os van Lucas en linksonder de leeuw van Lucas. In het gewelfvlak daarnaast rechts Maria, gezeten op een troon met een kroon op haar hoofd en een rijksappel in haar hand, met de kleine Jezus staande op haar schoot. De kroning van Maria wordt schuin daar tegenover afgebeeld.

Links van de centrale voorstelling staat Catharina van Alexandrië, afgebeeld met het rad waar- toe zij was veroordeeld vanwege haar bekering tot het christendom. Zij doorstond de foltering maar werd uiteindelijk onthoofd. Zowel Sebastiaan als Catharina van Alexandrië werden als martelaren van het christendom vereerd.

Zowel aan de voeten van Maria als van Catharina zijn nog twee decoratieve cirkels zichtbaar. In vijf van de zes gewelfvlakken van het koorgewelf zijn in totaal elf decoratieve cirkels geschilderd. In het centrale koorgewelf ontbreekt deze versiering. De cirkels zijn voornamelijk in de kleuren rood en (oker)geel geschilderd. Net als de gewelven, de gewelfvlakken en de meeste bogen en de ribben in de gewelven zijn ook de cirkels verschillend van motief.

Op 20 januari 2020, de naamdag van Sebastiaan (en Fabianus), is de Bastiaankerk na de restauratie feestelijk opgeleverd. Scheuren zijn gedicht, pleisterwerk verzorgd, de versieringen in de ribben en bogen opgefrist en de schilderijen stralen weer meer kleur uit, waardoor ook de betekenis sprekender is geworden. De kerk ademt nu wel de sfeer uit die een middeleeuwse kerk verdient, maar deze kerk heeft er in werkelijkheid nooit zo uitgezien.

Je bent van harte welkom om de Sebastiaankerk te bezoeken. Kom binnen en blijf je verwonderen. Van maart tot november is de kerk alle dagen geopend voor publiek.

B

Maria met kind

Meer informatie:

www.kerkbierum.nl; www.groningerkerken.nl/kennisbank/heiligen.

F *Beeldbank Groninger Kerken, (Omke Oudeman, Duncan Wijting, Johan Vegter) en Beeldbank Rijksdienst Cultureel Erfgoed; BOUWHUIS & JOURNEE restauratoren muurschilderingen, 'Sebastiaankerk Bierum Conservatie gewelfschilderingen 2019'.*

